

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

ČÍNA

Vladimír Liščák

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Čína

VLADIMÍR LIŠČÁK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2002

© PhDr. Vladimír Liščák, 2002

© Libri, 2002

ISBN 80-7277-109-4

Obsah

Předmluva	10
Na úvod	11
Čína na první dotek	14
Čína a její jméno	14
Jazyk a písmo	15
Počítání času a historických událostí	21
Stopy prvních lidí. Nejstarší čínské státy	27
Nejstarší obyvatelé Číny	27
Život v mladší době kamenné	28
Doba bronzová. Počátky raných států	32
Dynastie Čou a boj o hegemonii	38
Hospodářský rozvoj a raná města	43
Vznik filozofie a „sto škol“	45
První centralizované říše. Rozpad jednotného státu	49
Čchinský stát a sjednocení Číny	49
Západní Chan a zlatý věk prvního císařství	53
Krise a pád chanského císařství	56
Rozvoj myšlení, věd a umění	58
Tři říše a Západní Ťin	61
„Barbarský“ sever a čínský jih	62
Myšlenkové a náboženské změny. Rozvoj umění	64
Obnovení centralizovaného státu	66
Sjednocení Číny dynastií Suej	66
Čína za dynastie Tchang	67
Hospodářské a společenské změny	71
Kulturní vývoj	73
Od Pěti dynastií k říši Sung. Ztráta severu	76
Pět dynastií a Deset království	76
Nové sjednocení Číny. Severní Sung	77
Nečínské režimy v severní Číně	79
Jižní Sung	83
Sungská společnost a kultura	85
Vzestup Mongolů a říše Jüan	88
Dobytí Číny a založení dynastie Jüan	88
Čína pod mongolskou nadvládou	89

- Hospodářství 92
 Rozvoj náboženství a umění slova. Výtvarné umění 93
 Kontakty se Západem 97
 Poslední čínská „národní“ dynastie 100
 Obnovení domácí čínské vlády 100
 Vzestup a úpadek dynastie 101
 Zahraniční styky 105
 Hospodářský vývoj 108
 Kulturní rozkvět 109
 Rané období dynastie Čching 113
 Vzestup Mandžůů 113
 Mandžuská Čína 114
 Čchingská společnost 117
 Hospodářský rozvoj 119
 Střet se Západem a krize císařství 122
 Střet se Západem. Opiové války 122
 Velká povstání 124
 Hnutí za sebeposílení Číny. Počátky industrializace 127
 Vývoj v okrajových oblastech 128
 Čínsko-japonská válka. Dělení Číny mezi mocnosti 130
 Reformní hnutí a krize dynastie Čching 132
 Čchingská kultura 135
 Čínská republika 138
 Rané republikánské období 138
 Intelektuální revoluce. Hnutí 4. května 139
 Kuomintang a komunisté 141
 Snaha o sjednocení Číny. Čankajškova diktatura 143
 Japonská agrese. Čínsko-japonská válka 145
 Občanská válka a vítězství komunistů 147
 Čínská lidová republika 150
 Vývoj po založení Čínské lidové republiky 150
 Přejít k socialismu (1953–57) 152
 Nové směry čínské politiky 154
 „Kulturní revoluce“ (1966–76) 155
 Čína po Maově smrti 159
 Čínská literatura a dramatické umění ve 20. století 162
 Vývoj v okrajových oblastech 165
 Česko(slovensko)-čínské styky 169
 Poznávání a studium Číny 169

- Styky českých zemí s Čínou od středověku do počátku 20. století 169
- Československo-čínské vztahy do roku 1949 173
- Vztahy v letech 1949–89 176
- Vzájemné styky po roce 1989 179
- Doporučená literatura 183
 - Všeobecné publikace 183
 - Překlady významných filozofických a cestopisných děl 188
- Encyklopedické heslo 191
 - Zvláštní administrativní oblasti 198
 - Hongkong 198
 - Macao 200
- Důležité informace pro cesty do ČLR 203
 - Vízová povinnost pro občany ČR 203
 - Zastupitelské úřady 203
- Jazyková první pomoc 205
 - Zájmena 207
 - Základní fráze 208
 - Číslovky 209
 - Peníze 211
- Tabulky 212
 - Čínský šedesátkový cyklus 213
 - Přehled hlavních dynastií a období 214
 - Nejpočetnější národy na území ČLR 221
 - Provincie 222
 - Autonomní oblasti 223
 - Města pod ústřední správou 223

Předmluva

Tato knížka si nečiní ambice být vyčerpávajícím přehledem (v kladném i negativním smyslu toho slova) dějin a kultury Číny – na to by nestačilo ani několikasvazkové kompendium. V rámci těchto několika desítek stránek jsme se snažili přiblížit laskavému čtenáři Čínu co nejvíce i s mnoho tisíc let dlouhými dějinami její civilizace a kultury. Cílem nebylo zahltit jej příliš fakty, nýbrž ho příjemným způsobem uvést do problematiky.

Těžiště knihy je ve výkladu dějin Číny, do nějž jsem se snažil zahrnout co nejvíce u nás dosud nepublikovaných informací. Protože dějinám ostrova Taiwan bude věnován samostatný svazek, omezil jsem se téměř výlučně na pevninskou Čínu. Jelikož ani několikasvazková díla, jako například *Cambridge History of China*, nepostihují do všech detailů dlouhý a složitý vývoj území, na němž se rozkládá dnešní Čínská lidová republika, nemůžete ani od této knížky očekávat, že v ní najdete vše. Nicméně jsem se snažil, aby všechna důležitá období byla zachycena vyváženě, aby každému z nich byl věnován přibližně stejný prostor.

Publikace je určena především českému čtenáři, proto její důležitou součástí je i stručný přehled česko-čínských styků od středověku až po naše dny. Laskavý čtenář jistě ocení, že vzhledem k úspornému formátu si bude moci knížku vzít s sebou na cestu do Číny (a možná Hongkongu a Macaa). Pro základní orientaci mu jistě pomůže encyklopedicky zpracovaný přehled o ČLR a obou zvláštních administrativních oblastech. I když se v Číně lze domluvit anglicky, základní znalost několika frází, a zejména číslic, nikdy neuškodí. Zde zcela určitě poslouží naše jazyková první pomoc v závěru knihy.

Nezbývá než vám popřát pěkné počtení a příjemný let.

Vladimír Liščák

Na úvod

V publikacích o Číně se obvykle zdůrazňuje v celosvětovém měřítku ojedinělá historická kontinuita nejméně pět tisíc let trvající svébytné čínské kultury. Území Číny také patří k nejstarším „kolébkám lidstva“ – a hranice počátků civilizace v tomto prostoru se novými archeologickými nálezy posouvají dále a dále do minulosti. Stále více se ukazuje přímá návaznost nejstarších dynastií tradiční čínské historiografie – Sia a Šang – na neolitické kultury střední a východní Číny, a tím se počátky čínské civilizace posouvají až do doby někdy kolem roku 5 000 př. Kr. Ještě před několika málo desítkami let se za kolébkou čínské civilizace považovalo povodí Žluté řeky a území mezi Žlutou řekou a dolním tokem Dlouhé řeky. To již ale neplatí. Dnes víme, že civilizace vznikala souběžně nebo téměř souběžně ve více oblastech území dnešní Čínské lidové republiky. Kromě střední Číny a východní Číny se stejně významné civilizace rozvíjely v nejstarších dobách i v severovýchodní a jihozápadní Číně. Všechny tyto civilizace se pak spolupodílely na formování onoho významného jevu, který označujeme jako tradiční čínskou kulturu.

Je třeba si uvědomit, že Číňané nerozlišují mezi pojmy „kultura“ a „civilizace“ – obojí označují slovem *wen*. Naznačují tak, že duchovní i materiální stránka života společnosti se vzájemně podmiňují a ovlivňují a jsou spolu v určité jednotě. Zároveň slovem *wen* označují i jakýkoli písemný projev, tedy vyšší formu kultury, včetně literatury. Nositelé této kultury, Číňané v užším slova smyslu (dnes označovaní jako Chanové, *Chan-cu*), však nežili ve vzduchoprázdnu, vždy byli ovlivňováni podněty z vnějšího, „barbarského“ světa. Od nejstarších dob byli obklopeni různými kmeny, z nichž některé dočasně získávaly kontrolu nad někdy i značně rozsáhlými oblastmi Číny. Zde je na místě si uvědomit sílu čínské civilizace, která vlastně od samého počátku měla značný vliv v celém východoasijském prostoru. Přestože v průběhu dějin byla severní Čína často pohlcena vlnami kočovných kmenů ze severu a severovýchodu, tyto kmeny, či později národy, vždy téměř bez výjimky převza-

ly čínskou kulturu, včetně písma, jazyka, zvyků a obyčejů. Posledním případem takového převzetí kultury jsou mandžusští dobyvatelé Číny (dynastie Čching, 1644–1911/12). Přestože mandžuský jazyk má bohatou literární tradici a řada dobových písemných památek se dochovala pouze v mandžuštině, převážná většina Mandžů převzala čínskou kulturu včetně jazyka – poslední výzkumy z konce 20. století uvádějí, že mandžusky mluví již pouze několik Mandžů (z celkového počtu 10,5 milionu uváděného čínskými úřady).

Díky své převaze ovlivnila čínská kultura postupně různé národní kultury východní Asie, zejména v Koreji a Japonsku, i jihovýchodní Asie, zvláště vietnamskou. Fascinovala i Evropany a jiné příchozí ze Západu, jejichž prostřednictvím se šířila i tímto směrem. Hedvábí, papír, porcelán, střelný prach, kompas, vodní hodiny – to je jen malý výčet kulturních vynálezů, které se v různých dobách rozšířily z Číny do ostatního světa. A nesmíme zapomenout ani na chuťové potěšení jazyka – čínská kuchyně dnes obohacuje mezinárodní kuchyně mnoha světových velkoměst, včetně Prahy. Někdy se tvrdí, že i italské špagety a ravioli přišly z Číny (tedy čínské nudle a *tiáo-c'*). Podle výzkumů „odborníků přes jídlo“ je pravda někde uprostřed, tedy přesněji ve Střední Asii či Persii, odkud se těstoviny zřejmě někdy od 7. století šířily oběma směry.

V Číně, která má v dnešních hranicích rozlohu blízkou rozloze evropského kontinentu, jsou přirozeně velké regionální rozdíly – geografické i kulturní. Dnešní území Číny můžeme rozdělit na dvě výrazné oblasti – vnitřní a vnější Čínu. Vnitřní Čína zahrnuje v podstatě území v rozsahu z období dynastie Ming (1369–1644) plus „tři severovýchodní provincie“ (Mandžusko), celkem 18 dnešních provincií. Toto území, od doby dynastie Chan jeviště čínských dějin (proto je často označována jako „vlastní Čína“), představuje relativně nízko položenou a hustě obydlenou zemědělskou oblast s převahou chanského (čínského) osídlení. Vnější Čína, rozlohou srovnatelná s vnitřní Čínou, je vysoko položená, řídko osídlená oblast s převahou původního nečínského obyvatelstva, zejména Mongolů, Tibeťanů a turkických národů. Na tomto území, kde se dnes rozkládají autonomní oblasti Vnitřní Mongolsko, Sin-ťiang a Tibet a provincie Čching-chaj a částečně i Kan-su, žije přibližně pou-

hých 5 % obyvatelstva celé Číny. Některé oblasti jsou prakticky neobydlené – hustota obyvatel v nich nepřesahuje 1 osobu na km². Velká plocha je vyplněna velehorami nebo pouštěmi. Vnitřní Čína je ještě dále rozdělena na severní a jižní Čínu, jež jsou odděleny hřebeny Čchin-lingu a Ta-pa-šanu na úrovni přibližně 35 stupňů severní šířky. Toto rozdělení není dáno jen geografickými příčinami, ale také tím, že Čína byla po značnou část svých dějin (naposledy v první polovině 20. století) rozdělena na severní a jižní část i politicky.

Významný německý sinolog Wolfgang Franke v úvodu k jedné publikaci před dvaceti lety napsal: „Bez znalosti minulosti by současná Čína zůstala hádankou. A živoucí současnost nabízí mnoho na cestě vysvětlování tradice.“ V podobném duchu poznamenal i velký čínský historik S'-ma Čchien (145?–85? př. Kr.) před více než dvěma tisíci lety, že „ti, kdo nezapomínají na minulost, jsou mistry budoucnosti“. Vydejme se tedy společně po stopách dávných dějů na rozlehlém území této vzdálené země, přibližme si, co Čína znamená pro naši civilizaci a pokusme se pochopit i její současný vývoj.

Poznámka k přepisu čínštiny

Pro snadnější čtení používám v celé publikaci pouze český standardní přepis, který českému čtenáři pohodlněji přiblíží výslovnost čínštiny. Protože však v Číně a cizojazyčných publikacích o Číně se vedle znakové podoby setkáte i s oficiálním čínským *pinyinem* (viz kapitolu Čína na první dotek, oddíl Jazyk a písmo), uvádím v encyklopedickém hesle jak českou, tak čínskou podobu.

Čína na první dotek

Čína a její jméno

Dnešní jméno „Čína“, znějící podobně například i v angličtině a němčině (*China*), francouzštině (*Chine*), italštině (*Cina*) či maďarštině (*Kína*) a polštině (*Chiny*), má podle nejrozšířenějšího názoru svůj původ ve jménu mocného starověkého státu Čchin (9. století–206 př. Kr.). Jeho vládce Jing Čeng (260–210 př. Kr.), pozdější císař Čchin Š'-chuang-ti (vládl 247–210 př. Kr., jako císař od roku 221 př. Kr.), vytvořil první centralizovanou říši na území Číny. Právě jméno tohoto státu přešlo prostřednictvím Indů a Peršanů do většiny evropských jazyků.

Čína byla kdysi v Evropě známa ještě pod jinými jmény. Ve středověké evropské geografii se vyskytovala specifická jména pro severní a jižní Čínu. Bylo to dáno především dlouhodobým politickým rozdělením Číny. Zatímco severní Čína se nazývala *Kathai*, *Cathay* apod., jižní byla známa jako *Mangi*, *Manzi* apod. Středověký název *Kathai*, *Cathay* apod., do Evropy uvedený Markem Polem, byl odvozen od Kitanů, kteří v letech 916–1125 ovládali severní Čínu. Dosud zůstal například v ruštině v podobě *Kitaj* (Китай). Podobně i Mongolové nyní Čínu nazývají *Chjatan*. Až po objevení námořní cesty do Indie a poznání východoasijských zemí nabylo prostřednictvím portugalských a španělských plavců všeobecné platnosti dnešní jméno Čína v různých jazykových variantách. Druhý název byl zřejmě odvozen od čínského označení „jižních barbarů“ *Man* (či *Man-c'*), zejména obyvatel jihozápadní Číny.

Čiňané se sami obvykle nazývali podle vynikajících dynastií jako *Chan-žen* („lidé dynastie Chan“), *Tchang-žen* („lidé dynastie Tchang“) apod. Všeobecným čínským názvem pro Čínu je však *Čung-kuo* („Říše středu“). Tento název se poprvé objevuje v pramenech z doby Čou pravděpodobně již od 12. století př. Kr. Původně označoval pouze území kolem hlavního města, čili královskou doménu. Později byl přenesen na všechny státy obývané Čiňany (zvanými tehdy *Chua-sia*) ve střední Číně, zejména kolem Chuang-che, Žluté řeky.

Koncepce „Říše středu“ vycházela ze starých kosmogonických představ Číňanů, že jejich země leží uprostřed, obklopena „barbary čtyř světových stran“. V souladu se svými představami o nebi jako kruhu a čtverhranné zemi nazývali Číňané své území rovněž *Tchien-sia*, „vše pod nebesy“. To, co bylo na zemi mimo nebeský kruh, bylo území obývané barbary. Území Čung-kuo, „Říše středu“, postupně překračovalo hranice střední Číny, tak jak pokračovala územní expanze všemi směry, a název tak ztratil svůj původní význam – od poloviny 19. století se stal ekvivalentem evropského pojmu Čínská říše. Někdy se též pod vlivem čínského *Tchien-sia* objevuje termín „Nebeská říše“ (*Celestial Empire* apod.).

Čung-kuo je dodnes oficiálním zkráceným názvem pro Čínu (ČLR) a Číňané (v politickém smyslu, nikoli etnickém, tedy všichni obyvatelé Číny) se nazývají *Čung-kuo-žen* („lidé Říše středu“).

Jazyk a písmo

Jazyk Existuje všeobecně rozšířený názor, že čínština je jeden z nejstarších a nejrozšířenějších jazyků světa a čínské znakové písmo je nejstarší používaný systém písma na světě. S druhou částí lze vcelku souhlasit, i když podoba čínských znaků doznala za zhruba tři a půl tisíce let své existence jistých změn a v dnešní nezejednodušené podobě existují něco přes dva tisíce let. Avšak pokud se týká současného jazyka Číňanů (Chanů), stále více jazykovědců se přiklání k názoru, že se spíše jedná o celou skupinu čínských jazyků, zpravidla označovaných za „dialekty“, které se mezi sebou často značně liší. Většina z nich se sice zapisuje čínskými znaky, ale vzhledem ke gramatickým i lexikálním odlišnostem jsou vzájemně prakticky nesrozumitelné. Kromě toho například kantonština (jeden z dialektů jazyka *jüe*) používá 150 vlastních znaků, které se ve standardní čínštině nevyskytují. Pokud tedy budeme mluvit o čínštině, budeme mít na mysli většinou moderní standardní čínštinu.

Čínské jazyky jsou tónové – což je obecná charakteristika sinotibetských jazyků, mezi něž se čínština řadí. Tóny odlišují význam jednotlivých jinak stejně znějících slabik a jejich počet